

Ф. И. Успенски

ИСТОРИЯ НА ВИЗАНТИЙСКАТА ИМПЕРИЯ

ТОМ 3

Период на Македонската династия
(867–1057)

София, 2024

Книгата на български ще е в пет тома, първият том е в две части.

Том 1

Период I (до 527 г.). Елементи на формиране на византизма

Период II (518–610). От Юстиниан I до Ираклий

Том 2

Период III (610–716). Ираклий и неговите приемници

Период на иконоборството (717–867)

Том 3

Период на Македонската династия (867–1057)

Том 4

Период VI. Комнини (1057–1185)

Период VII. Разпадане на империята (1185–1204)

Том 5

Ласкариди (1204–1261) и Палеолози (1261–1453)

На корицата е използвана илюстрацията на Парижки псалтир;

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Psautier_de_Paris,_MSS._gr._139,_fol._1v.jpg

Gennadii Saus i Segura

Преводът е направен по изданието:

Ф. И. УСПЕНСКИЙ

ИСТОРИЯ ВИЗАНТИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Период Македонской династии (867–1057 гг.)

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Ива Николова, превод, 2024

© Румяна Дамянлиева, оформление на корицата, 2024

ISBN 978-619-01-1480-2

Ф. И. УСПЕНСКИ

ИСТОРИЯ НА
ВИЗАНТИЙСКАТА
ИМПЕРИЯ
ТОМ 3

ПЕРИОД НА МАКЕДОНСКАТА ДИНАСТИЯ
(867–1057)

Превод от руски
Ива Николова

Научен консултант
Лиляна Симеонова

Съдържание

Период на Македонската династия (867–1057)

Глава I	Новото историческо съдържание в историята на Византия и новите дейци: цар Василий I и патриарх Фотий	9
Глава II	Кирил и Методий	31
Глава III	Църковната и политическата мисия сред славяните. Начало на Кирило-Методиевия въпрос в историята	49
Глава IV	Църковните дела. Патриарх Фотий. Покръстването на България	69
Глава V	Войните с арабите в Южна Италия и Сицилия	105
Глава VI	Създаването на архиепископията на св. Методий. Световно- историческото значение на Кирило-Методиевия въпрос	125
Глава VII	Църковните дела. Второто патриаршество на Фотий	165
Глава VIII	Семейните отношения във фамилията на цар Василий. Лъв VI. Свалянето на патриарх Фотий	179
Глава IX	Войните с арабите на източната граница и по море. Солун. Морските походи на империята	195
Глава X	Законодателство на царете от Македонската династия. Новели. Селската община	231
Глава XI	Северната граница на империята. Плановете на българския цар Симеон за империята. Сърбите и хърватите	259
Глава XII	Моравия. Погромът на угрите. Просветителската дейност на учениците на Кирил и Методий в България. Кирилица и глаголица	273

Глава XIII	Семейните отношения. Патриарх Николай Мистик и въпросът за четвъртия брак. Характеристика на Лъв VI	301
Глава XIV	Византия и Рус. Договорите. Пътуването на св. Олга до Константинопол	317
Глава XV	Константин VII Багренородни. Характеристика на периода. Източната и западната граница	331
Глава XVI	Северната граница. България и угрите. Походите на руските князе. Славяните в Лакония	365
Глава XVII	Литературната дейност на Константин	385
Глава XVIII	Роман II. Царуването на Никифор Фока. Ситуацията на източната и на западната граница. Отношението към западната империя. Италия и Рим	397
Глава XIX	Значение на походите на Светослав в България. Вътрешната политика на Фока	435
Глава XX	Йоан Цимисхи. Външните войни. Първият Атонски устав	457
Глава XXI	Първите години от царуването на Василий. Бунтът на Варда Склир. Началото на войната с България	475
Глава XXII	Рус и Византия в края на X в.	489
Глава XXIII	Гръцко-българската война. Подчиняването на България	497
Глава XXIV	Походите срещу Сирия и Армения. Западната граница на империята. Последните представители на династията	515

**ПЕРИОД НА
МАКЕДОНСКАТА ДИНАСТИЯ
(867–1057)**

ГЛАВА I

Новото историческо съдържание в историята на Византия и новите дейци: цар Василий I и патриарх Фотий

От средата на IX в. историята на Византия се сдобива с малко по-определен характер по посока на постигането на политическите и културните задачи, които стоят ребром пред империята както на изток, така и особено на северозапад. Макар след смъртта на Теофил през 842 г. още цели 25 години да са свързани с царуването на сина му и на царица Теодора, след възстановяването на иконопочитанието всъщност започва вече новият период от историята на Византия, въпреки че старата династия все още е на власт. През последния период на иконоборската епоха се раждат и се подготвят нови хора с нови задачи, които придават съвсем нов характер на историята през втората половина на IX в. Как се извършва преломът и как може да се обясни появата на хора с мащабна инициатива и с творчески дух сред онова общество, което изглежда изпаднало в непробуден сън и затънало в невежество и суеверия си остава проблем, който не подлежи на решаване. Но при всички случаи твърдението, че с възцаряването на Македонската династия през 867 г. започва нов и блестящ период на възход на империята би било също толкова несправедливо, както и идеята за абсолютния срив на образованието и на духовното развитие през предишния период. Въпреки че при представянето на историята през втората половина на IX в. историкът може с пълно основание да приложи към себе си думите на поета „In nova fert animus mutatas dicere formas corpora“¹, той също така задължително трябва да се съобразява с реалните и конкретни факти и да постави читателя в такова положение, че пред него да се разкрива перспектива с изглед към новите държавни структури и към променените политически и религиозни форми. В историята трудно може да се посочи толкова богата на нови образувания епоха, каквото е

¹ Тегли духът ми да нея как в нови тела се превръщат формите. [Овидий. *Метаморфози*. I, 1. Превод Георги Батаклиев; редакторската бележка е в руското издание.]
Всички бележки под линия, освен изрично упоменатите, са на автора.

точно това време, което в момента разглеждаме. Новите етнографски и културни начала, с които се запознаваме през този период, не са предвидени и своевременно оценени от никого, но се виждат като в огледало в предходното историческо развитие. Читателят може да се досети, че в този случай разбираме, от една страна, основаването на Руската държава, а от друга – мисионерската дейност сред славяните на братя Кирил и Методий и създаването на славянската азбука. Като явления, които се явяват характеристика на периода и слагат своеобразен отпечатък на най-мащабните събития на епохата, посочените факти в историята на Византия заслужават цялостно и внимателно изследване.

В първоначалния руски летопис под 6360 г., която съответства на 852 г., е записана следната любопитна съпоставка, която свидетелства, че по онова време нашият древен летописец е бил ангажиран със същата задача, пред която се изправяме и ние – връзката между византийската и руската история. Въз основа на данни, които не са достигнали до нас, той пише:

*Наченишу Михаилу царствовати, почася прозывают Русская земля. О сем бо уведеахом, яко при сем цари приходиша русь на Царьгород, якоже пишется в летописаних гречестем. Тем же отселе почнем и числа положим.*¹

Вариантите към този пасаж, между другото, дава изразът „якоже казаят“, който трябва да бъде различаван от паралелния „якоже пишется“. Първият посочва източника на сведения, макар и писмен, но не летописен; вторият задължително предполага, че е почерпан от летопис; на последното изцяло съответства и съобщението „о сем бо уведеахом“. Напълно доказана е идеята, че поставеният началото летописец е събирал сведенията си за Древна Рус и от гръцкия летопис, и от преданията като жития, повествованията и т.н. Не е трудно да се досетим, че отделните легенди както за лица, така и за събития, свързани с древните контакти между Рус и Цариград, са известни и във Византия, и в Киев, където живее първият автор на древния летописен сборник. С днешна дата част от подобни предания може да стане обект на наблюдения и изводи, които трябва да потвърждават идеята на руския летописец, че Рус е известна във Византия още преди основаването на Руската държава и че контактите на Рус с Константинопол започват преди полуисторическия поход на Асколд и Дир, за който летописецът вече намира сведения във византийската хроника. Както събитията от руската история, които имат връзка с Византия, трябва да влизат в обсега на по-нататъшните ни наблюдения, така и самият център на тежестта на византи-

¹ „Започна Михаил да царува и взе да се чува за Руската земя. За това се разбра, защото при този цар рус тръгна срещу Цариград, както пише в гръцкия летопис. С това ще започнем оттук нататък и ще сложим дата.“ – Б.пр.

низма полека-лека се премества от източните към западните провинции¹. В това отношение ще си позволим следващите по-нататък обяснения.

Започвайки от VIII в., мюсюлманският елемент би трябвало да поглъща цялото внимание на най-талантливите държавни дейци на Византия; самата борба на идеи през иконоборския период води началото си от същия този източник. Макар тази борба да завършва с победата на консервативните идеи над либералните, в същото време византийският държавнически разум осъзнава истината, че устоите на държавното съществуване на империята в бъдеще не трябва да бъдат съзиждани в източните, а в европейските провинции.

Колкото и много да жертва империята за организирането на военните сили в Азия, непрекъснатите набези на арабите, както и пясъкът на пустинята в незащитената и открита равнина постепенно правят цивилизованите области необработваеми и лишени от население. Границата между мюсюлманския и християнския свят неизбежно продължава да отстъпва от Изток на Запад. През десетото и първата половина на следващото столетие точно в това се въплъщава блясъкът и в това се изразява възходът на византизма, че победата над мюсюлманите по суша и по море предоставя на Византия временен успех над арабите в Мала Азия. Но последните представители на Македонската династия не съумяват да се възползват от този временен успех по такъв начин, че да извлекат от него всички онези ползи, които биха осигурили на империята по-нататъшно безоблачно съществуване. Именно в края на XI в. мюсюлманският свят отново се сдобива с надмощие над империята и отново в източните покрайнини, където Византия най-малко може да намира подкрепа в такива елементи от населението, които са в състояние да издържат на борбата с турския натиск. Тъй като в начините на съгласуване на жизнените интереси на Византия с новия възход на победоносно разпространяващото се мюсюлманство в лицето на селджукските турци и османлиите се съдържа целият смисъл на външната политика на империята, е ясно, че на нас изобщо не ни е безразлично повече или по-малко подробното изясняване на идеята, която в този случай се подразбира. Ако борбата на християнската империя на Босфора с мюсюлманството още през разглеждания от нас период се развива толкова неблагоприятно за Византия, че отвлеча цялото ѝ внимание и предизвиква страшни усилия от нейна страна, не трябва ли най-добрите държавници да стигнат до идеята, че не Изтокът трябва да бъде основната опора на империята, а Западът?

Втората половина на IX в. започва именно с новите перспективи на Запад. Докато империята на Каролингите си поставя за задача да разшири границите

¹ Колкото до подробностите по въпроса за Рус преди Рюрикови, ние ги представяме в отделна статия, която влиза в юбилейното издание «Одеского общества истории и древностей» (1914).

на цивилизационната и църковната мисия върху Източна Европа и там неизбежно се сблъсква с претенциите, а често и с безспорните права на Константинополската патриаршия, в последната не може да не съзрее идеята за подготовка на средствата за борба с победоносното движение на каролингската империя и на латинската Църква към източната част на Европа. За постигането на тази цел Византийската империя трябва да задейства същите средства, с каквито Западната империя и латинската Църква разполагат, за да привличат към себе си нови поданици, т.е. християнска мисия.

През цялото време на съществуването на империята източните етнографски елементи, обединени от религиозната идея на мюсюлманството, са най-опасният съперник на византизма с неговата изключителност в религиозно и в национално отношение. Окончателната победа на мюсюлманството над византизма и над влезлите в сферата на неговото влияние различни народности на Балканския полуостров, която става ясна съвсем определено в края на XI в. и след това с известни прекъсвания упорито се затвърждава през XIII и XIV в., през разглеждания от нас период все още е проблем, чието решаваше зависи от някои комбинации, от които византийските държавници могат или не могат да се възползват в своя изгода. В световната борба и в състезанието на народностите победата принадлежи на този, който върви напред и завладява незащитените позиции, но също така и на онзи, който не предава в ръцете на врага позициите, които веднъж е завоювал, като неотстъпно пази границите си. През IX и особено през X в. се създава доста благоприятно за византизма разположение на сферите на влияние – без отново да губи провинции на Изток, империята спечелва значителни придобивки на Запад и подчинявайки славянските народи на влиянието си, може да образува компактно политическо и църковно тяло, което е в състояние да издържи на борбата с мюсюлманството на Изток и с претенциите на империята и на Латинската Църква на Запад.

Такава е реалната почва, която се създава в Европа по време на императорите от Македонската династия. За историка, който вниква в съдбата на Византийската империя, изглежда напълно ясна идеята, че византизмът може да устои в неравната борба с мюсюлманството само при условие, че правейки известни жертви от църковен и политически характер, привлече на своя страна събудените за исторически живот славянски народи и ако влезе в съюз с тях (каквото славянските предводители от тази епоха искат). Ала византизмът, макар много добре да осъзнава опасността, която го застрашава от Изток в лицето на мюсюлманите, във всички периоди е твърде ревнив при опазването на своята мнима чистота и особеност и често предпочита да има временен съюз с мюсюлманските властници, само и само да не направи на славяните такива отстъпки, които му изглеждат несъвместими със световното положение на византизма.

Читателят веднага ще разбере, че тук навлизаме в най-важната и най-интересната епоха от историята на Византия, в която в цялата си пълнота и с всички подробности трябва да бъдат изяснени набелязаните отношения, в зависимост от които в крайна сметка се намира съдбовният за християнството изход от борбата на Изток. Византизмът не може да надделее в борбата с мохамеданството заради същите условия, които днес подкопават силата на Константинополската патриаршия. Последната изобщо не може да бъде възприемана другояче, освен във връзка с идеите на византизма. След завладяването на Константинопол от турците тя остава изразител на претенциите на елинизма и до ден днешен си е все такъв ревностен пазител на същите принципи на изключителност, високомерие и нетърпимост, за които предишният византизъм плаща много висока цена и които постепенно водят до превръщането на толкова забележителната като принципи и като безгранични претенции вселенска Константинополска патриаршия в абстрактна идея и в лишен от необходимото съдържание звук.

Премаваме към характеристиката на новите лица, начело на които слагаме основателя на новата династия.

Историята на Василий Македонец е създадена, когато династията вече се е утвърдила на престола и когато внукът му – просветеният и доста начетен Константин VII – е осенен от идеята да проследи родословието си. Няма нищо странно, че във родословното му дърво се озовават много неистини, чието предназначение е да въздигнат династията, като ѝ придадат престижен и древен произход. С днешна дата мнимото наследяване, идващо от Константин, както и роднинската връзка с Арсакидите или с Александър Велики, трябва да се смятат за лишени от основания. В житието на Игнатий, написано от Никита Пафлагон в края на IX в., е запазена изключително забавна история за произхода на генеологията на Василий. Оказва се, че Фотий, след като загубва патриаршеския престол, за да заслужи вниманието на царя, умело му подпъхва направено от него родословие, което би трябвало напълно да удовлетвори и най-необузданото славолубие. Начело на родословното дърво на Македонската династия, изработено на пергамент и написано с древни букви, е арменският цар Тиридат, от който тръгва поредица от измислени имена чак до бащата на Василий. Теофан, който е придворен библиотекар, уж случайно поднася този пергамент на цар Василий и, посочвайки палеографските трудности при четенето на документа, отбелязва, че може да го прочете единствено Фотий. Така Фотий уж е върнат от заточението си и се ползва с благоволенieto на царя. Това, че легендата, която четем в животописа на Игнатий, не среща всеобща подкрепа и не е споделяна от всички, се вижда дори само от факта, че близкият до кръжеца литературни съвременници на Константин Генезий говори за произхода на Василий от Аршак, Филип и Александър Велики, а не от арменския Тиридат. Но освен официал-

ната версия, има и редица отделни индивидуални съобщения, според които семейството на Василий произхожда от селяните от околностите на Адрианопол в Македония. Отделна поредица от източници – предимно арабски – говори за славянски произход на Василий. Според всички тези крайно противоречащи си едни на други данни може да се стигне до заключението, че знатността на произхода на Василий представя фалшива версия, произлязла въз основа на родословното дърво, направено от Фотий, а скромният му произход от селско семейство, идващо от арменска колония, заселена близо до Адрианопол, се оправдава както от свидетелството на летописа¹, така и от обстоятелствата, към чието представяне преминаваме сега.

По време на царуването на Михаил Рангаве в едно селско семейство близо до Адрианопол около 812 г. се ражда Василий. В този период империята е във война с българския хан Крум, който, след като претърпява неуспех край Константинопол, на връщане опустошава Тракия, превзема с щурм Адрианопол и пленява голям брой селско население; сред пленниците на брега на Дунава са отведени епископ Мануил и онова семейство, в което се ражда споменатият по-горе Василий. Така детството и юношеството на Василий преминават в чужбина, в средата на езическите българи, които все още не познават цивилизацията и едва се подготвят да станат християнски народ. Трудно е да се каже колко години е живяло в плен семейството на Василий; изобщо легендите, свързани с ранните му години, не могат да бъдат проверени и не заслужават особено доверие. Ако се допусне, че след 25 години той отново се връща в Македония, трудно може да се обясни защо през толкова продължителен период византийското държавно ръководство не е водило преговори с българите за размяна на пленници. Известно време го намираме на военна служба при стратега на Македония, но след това жаждата за печалба и влечението към нови места и приключения го отвеждат в столицата, където неговата физическа сила и ловкост наистина не след дълго го издигат на значим пост. Чудодейното и необичайното съпътстват Василий още от самото му влизане в Константинопол. Уморен от пътя, той ляга да си почине до прага на една църква близо до Златните врата. Това е манастирът „Св. Диомид“, който впоследствие се ползва със специалното благоразположение на цар Василий, приумножил богатствата му с капиталовложения и разкрасил с преустройства обителта. Легендата разказва, че през същата нощ, докато Василий лежал до вратите на манастира, игуменът на „Св. Диомид“ Николай имал видение, което му заповядвало да стане и да отиде да посрещне царя. Тъй като сметнал това за сън, игуменът не му обърнал внимание, но призивът да отиде да посрещна царя се повторил – също неуспешно.

¹ Василев А. А. Происхождение Василия. – Виз. Врем. Т. XII.

Тогава видението отново и строго поискало от игумена да отиде да посрещне Василий. След което игуменът станал, излязъл пред вратите на манастира и възкликнал: „Василий!“ Пътешественикът с почуда се отзовал на повикването, бил въведен в манастира и докато похапвал предложената гощавка, изслушал разказа на игумена за чудотворството. Най-вероятно същият игумен съдейства Василий да организира живота си в новите условия, които го очакват в Константинопол. В животописа, създадена от внука на Василий – Константин¹ – това мнение е ясно изразено – игуменът ходатайства за него пред една високопоставена особа, посещаваща въпросния манастир, и по-точно – пред роднината на цар Михаил и кесаря Варда, които носи името Теофилица (Теофил). Той е богат човек и обича да вижда около себе си дружина от млади, красиви и силни хора, които, издокарани с копринени и парадни одежди, да красят двореца му. Зачислен на военна служба при този велможа, Василий успява да се отвори сред другарите си и да получи званието протостратор, или отговорник за конюшнята, към двора на Теофилица. С това звание придружава господаря се по време на пътуването му по работа в Пелопонес, предприето по поръчение на държавната администрация. Пребиваването в Гърция има голямо значение за по-нататъшната съдба на нашия герой и затова ще цитираме пасажа от биографията му, свързан с това – още повече че сведенията за Гърция от разглеждания от нас период са много оскъдни.

Василий придружавал Теофил и му помагал да изпълни поръчението, което му било възложено. Докато били в Патра, господарят му влязъл да се помоли в храма „Св. Апостол Андрей Първозвани“, а Василий, тъй като в това време бил зает със задълженията си, не отишъл заедно с него, а изпълнил дълга си на почит към апостола по-късно, когато си свършил работата. А в църквата се намирал един монах, който прекарвал дълго време в храма; когато Теофил влязъл в храма, той не станал от мястото си, не поднесъл приветствие и не му казал нито дума, без да обърне внимание нито на дружината, която го следвала, нито на титлата на новодошлия. А когато след това в храма се появил Василий, той станал като пред високопоставено лице и отправил традиционния за царските особи поздрав. Присъствали на събитието и научили за него от слуховете съобщили за случилото се на една благородна жена, която по тези места била известна с голямото си богатство и по мъж се казвала Данилида. Тъй като познавала лично монаха и вярвала в пророческата му дарба, тя не подминала това обстоятелство, а извиквала монаха при себе си и с укор му казала: „Ти вече от много години знаеш, че в тази страна се ползвам с особена почит и власт, но никога не си ставал, когато ме видиш и не си ми поднасял приветствия, както и не си оказвал тази чест нито на сина ми, нито на внука ми; и как стана така, че си отказал царска чест на един

¹ Vita Basilii. 9. – Theoph. Contin. Lib. V. P. 224. Bonn.

обикновен човек, на чужденец, който не е известен на никого?“ А благочестивият монах ѝ отговорил, че е оказал царска чест и е станал на крака не пред обикновен човек, както тя смята, а пред велик цар на ромеите и помазаник на Христос. След като прекарал известно време по тези места и изпълнил държавните задачи, които му били възложени, господарят на Василий трябвало да се върне в царския град, докато самият той останал за малко там, тъй като се разболял. А когато след положените грижи оздравял и започнал да се приготвя да поеме обратно, гореспоменатата Данилида го повикала при ебе си и го приела с особено радушие и голямо внимание, постъпвайки много умно и предвидливо като сеяч, който хвърля семе в плодородна почва, та в нужния момент да получи добър добив. Тя го дарила с доста голямо количество злато, дала му трийсет роби, пищни одежди и много богатства във вид на различни предмети, като му поставила само едно условие – Василий да встъпи в съюз на духовно братство със сина ѝ Йоан. В началото той отказвал това предложение, като се позовавал на скромността си и на високото положение на Данилида, но накрая се съгласил, отстъпвайки пред настоятелните молби. Тогава, събирайки повече смелост, тази жена открито му казала, че Бог го въздигнал и ще го удостои с висока чест и че тя моли само за едно – да им окаже благоволение и милост. А Василий обещал, ако онова, което тя казала, се сбъдне, да ѝ подчини цялата тази страна. След като се върнал в Константинопол, с придобитите в Гърция средства той закупил много имения в Македония, снабдил с имуществва роднините си и станал богат колкото с добродетелите си, толкова и с имененията и парите си. Но останал при своя господар и му служил.

Като значимо обстоятелство, което има влияние върху по-нататъшната съдба на Василий, трябва да бъде признато това, че той се връща от Гърция като богат човек, който разполага със свои роби и с поземлени имоти в Македония. Въпреки че цялата история, свързана с пребиваването му в Гърция и с отношенията му с Данилида, носи характера на легенда, в нея безспорно има историческо зърно, тъй като това е семейно предание, което не среща колебания от страна на внука му, написал житието на Василий. Самата характеристика на богатата собственичка на фабрика за копринени и килимарски изделия в Пелопонес Данилида е в състояние да послужи като отличен показател за определена степен на благосъстоянието на Гърция и в същото време да обясни отношението между Василий по време на царуването му към тази полузабравена страна¹.

Съдбата на Василий вече може да се смята за осигурена, макар че чудодейният елемент продължава да съпътства и по-нататъшната му история. Този път голямо значение има физическата сила и необикновената ловкост на Василий. Веднъж се провежда голямо тържество в двореца на патриций Антигон, синът на Варда, в което участва цялата столична аристокрация, а сред останалите – и

¹ Λαϊτρός. Ιστορία της Ελλάδος. IV. Ρ. 194–195.

Теофилица, господарят на Василий. Както е прието по това време, пиршеството е съпътствано с игри и състезания по сръчност и сила; известни борци в онзи момента са българите, а един от тях няма равен противник и се хвали със силата си, отнасяйки се с презрение към местните здравеняци. „Пирът продължавал – казва животописецът – и веселбата била във вихъра си, когато дребничкият Теофил пошушнал на кесаря: „Имам един човек, господарю, който може да премери сили с този българин, иначе ще бъде голям срам за ромеите, ако той се върне в България, без да е намерил достоен съперник, който ще го победи.“ А когато кесарят се съгласил с предложението да се направи състезание, патриций Константин¹, човек, твърде благоразположен към Василий, понеже и самият той бил от арменски род², след като отбелязал, че мястото, на което трябвало да се проведе състезанието, е малко влажно и се бои да не би Василий случайно да се подхлъзне, помолил кесаря да заповяда арената да бъде поръсена с дървени стърготини. Това било изпълнено. Василий влязъл в схватка с българина, не след дълго го стиснал в обятията си и повдигайки го с лекота над масата като тънък сноп суха трева или малко валмо вълна, изкусно го тръшнал на земята. Всички присъстващи не пестили похвалите и одобренията си към Василий.“ От този ден нататък славата на Василий започва да се разнася из града и той става известен.

Новият опит на проява на сила и майсторство е още по-забележителен. Цар Михаил има див и необуздан кон, макар и от прекрасна порода и произход и изключително бърз. С него се справят много трудно, особено когато се измъква от юздата и е на свобода. Ядосан от неуспешните опити да опитомят животното, Михаил вече заповядва да прережат жилите на задните му крака. Кесар Варда, който в този момент е до него, моли царя да не погубва такова благородно животно заради един недостатък. А Василий казва на господаря си: „Ако изпревара царския кон и скачайки от моя яхна неговия, царят няма ли да се разгневи, тъй като конят е с царска сбруя?“ А когато царят разрешава този опит да бъде направен, Василий с лекота и умело се справя със задачата. Тогава царят, очарован от мъжеството и сръчността на този човек, го взема на военна служба при себе си и го назначава за царски стратор. От този момент нататък пред Василий вече се отваря широк път, той спечелва благоразположението на царя, става му необходим човек и успява да запази привързаността му. Участието на Василий в царските пирове и весели приключения започва в момента, когато след смъртта

¹ По-горе за него бе отбелязано (Vita Basilii. С. 12. Р. 229), че това е бащата на съвременния писател, логотедът на дрома Тома.

² Това, разбира се, е един от най-важните пасажи, свидетелстващи за арменския произход на Македонската династия: ο κωνσταντίνος σφοδρά φίλος προς τον Βασίλειον διακεκμενος αιε και αυτος εξ Αρμενίων ελκων το γένος? (Константин бил много благоразположен към Василий, защото и неговият собствен род произхождал от Армения).

на Теоктист и отстраняването на царица Теодора цялото влияние преминава при чичото на царя – Варда, който, предоставяйки на племенника си свободата да живее живота си в съответствие със своите наклонности, съсредоточава в ръцете си всички нишки на управлението и несъмнено си мечтае за царския трон. Няма да се спирам на куриозната страна на биографията на Василий, чиято цел очевидно е да покаже как този скромен и обикновен селянин¹ може да се добере до най-висшите нива на властта и благополучието. Ала неговата кариера не е лишена от препятствия и доста големи трудности, макар да е ясно, че без връзки във висшите кръгове не би могъл да стигне толкова далеч по служебната стълбица. Преди всичко кесар Варда не е бил в състояние да се отнася хладнокръвно към това, от което императорът се интересува, и по тази причина издигането на Василий и доверието, което Михаил му оказва, би трябвало още в самото начало да събудят подозрителност и съмнение към този случаен човек.

Наложително да познаваш много добре хората и да владееш изкуството да се приспособяваш към обстоятелствата, за да си проправиш път в тази среда, в която господстват близките на Варда хора. И наистина, най-важният военен пост в командването на царската гвардия е поверен на брат му Петрона, а след това – на сина му Антигон, след смъртта на Теоктист за логотет на дрома е назначен зет му Симватий. Достойно за голямо съжаление е това, че при представянето на обстоятелствата, свързани с придворния живот на Василий, трябва да се ограничим с твърде оскъдни данни, в които куриозната страна взема връх над обикновената и неподправена истина. Василий е съпътстван от късмет и на всемогъщия Варда неведнъж му се налага неволно да съдейства за неговото издигане. В биографията на Василий между другото е разказан следния случай².

По това време паракимомен на царя бил патриций Дамян от славянски произход. Тъй като бил обладан от властолюбие, той често говорил на царя както за други лица, които ръководели некадърно дейностите, така и най-вече за чичо му – кесарят Варда, и за това, че завладявайки върховната власт, често надскача изискванията, свързани с изпълнението на дълга му, и, отменяйки някои заповеди на кесаря, тласвал царя към различни възгледи за съвременните събития. В резултат на това, по внушение от страна на своите приятели и съветници кесарят започнал да крои коварни замисли за Дамян – клеветил го, отправял мними обвинения и така променил настроението на царя към него, че той лишил Дамян от достойнството му. След отстраняването на Дамян мястото му дълго време останало незаето. Но божественото providение насочва нещата в полза на онзи, към когото

¹ ἰδιωτῆς χαὶ πανν ἀφελῆς (Vita. С. 15. Р. 234).

² Колкото до подробностите по въпроса за Русия отпреди Рюрик, ги представяме в отделна статия, която влиза в юбилейното издание на „Одеското общество за история и древност“ (1914).

благоволи – прави проникателността безполезна и улавя лукавството в собствените си мрежи. И самият кесар, и много други набелязват този и онзи за освободеното място и тайно вземат всевъзможни мерки; но в разрез с всякакви очаквания царят назначил на това място Василий, като го издигнал в ранг на патриций и го оженил за една прекрасна девойка и първа тогавашна знатна мома – това била дъщерята на благородния и прочут по това време Ингер.

Така е разказан в животописа на Василий най-важният епизод в кариерата му, който, естествено, не би могъл да протече толкова лесно, колкото е описано и който поставя нашия герой в най-близки отношения с царя и го прави почти недостъпен за коварните замисли на кесаря Варда, а сетне той обичал да казва в тесния кръг от свои привърженици: „Доверявайки се прекомерно на думите ви, изгоних лисицата, но пуснах да влезе лъва, който ще погълне всички нас.“ От този момент нататък между Варда и Василий не може да има доверие, всеки се стреми да се възползва от влиянието си, за да причини вреда на другия.

Василий подготвя решителния удар срещу Варда с голямо майсторство и предпазливост. Той трябва да намери съюзници и приятели сред високопоставените лица, та чрез тях постепенно да въздейства на императора, който при всички случаи е свикнал да вижда в лицето на своя чичо такъв държавен деец, зад чиито гръб не се бои, че носи лична отговорност. Зетят на Варда – логотетът на дрома Симватий – постига споразумение с Василий за замисления преврат. Именно Василий му внушава идеята, че ако кесарят бъде отстранен от поста си, той може да получи неговия ранг и звание, тъй като царят е напълно благоразположен към него и само чака удобен момент да се отърве от чичо си. Реалната ситуация е добре описана от автора на животописа на Василий в разказа за смъртта на Варда по време на похода срещу критските араби, когато са задействани всички лостове на добре подготвената от привържениците на параки-момена Василий интрига. Когато византийският отряд разполага лагера си на река Меандър в тракисийската тема, става така, че царската палатка е опъната на ниско място, докато тази на кесаря – на високо и видно отвсякъде. Недоброжелателите на кесаря се възползват от това може би случайно обстоятелство, за да докажат безмерното му честолюбие и желание да оскърби царя с явното си пренебрежение към него. „Повярвал на тези клевети, царят се доверява на зло-словията срещу него и взема участие в обсъжданията на начините за отстраняването му, защото нито можел да каже открито каквото и да било срещу кесаря, нито да вземе каквото и да било враждебно решение спрямо него, тъй като, от една страна, се ползвал почти със същата почит, с каквата и той и участвал в царската власт, а от друга – не се страхувал от приятелите и от привържениците му. Той много добре знаел, че всички архонти и стратегии били по-предани и благо-разположени към него, а не към царя, и че всички дейности се ръководели спо-

ред неговото виждане и най-вече зависели от сина му – антипатът и патриций Антигон, тогавашният доместик на царските схоли.“ Изобщо царят разполага с мнозина, които споделят неговия възглед и са готови да се нагърбят с убийството на кесаря¹. Когато се оказва, че сред заговорниците е и тъстът му Симватий, царят престава да се колебае и напълно възприема плановете на паракимомена. Смята се, че е опасно покушението срещу живота на Варда да бъде извършено в столицата, където може да бъде предизвикан военен бунт. Затова през 866 г. бързо е направен план за военен поход в Крит, най-вероятно предприет единствено с цел Варда да бъде отдалечен от обстановката, която му е толкова близка и в която той има толкова много приятели и привърженици.

На Варда му предстои да вземе лично участие в похода, от който заговорниците се възползват, за да реализират намеренията си. Както е казано по-горе, през април 866 г. в лагера край устието на Меандър се разиграва кървава драма пред очите на самия цар.

„По изгрев на 21 април според приетия обичай кесарят се явил в палатката на царя, за да обсъдят заедно предстоящите заповеди. Когато се приближил, царят, който сметнал, че този момент е най-удобен, дава знак на патриций Симватий да се разпорежи съставеният предварително план да бъде изпълнен. А той излязъл навън и направил условния знак, който бил кръстно знамение на лицето; но заговорниците от малодушие и от страх пред опасното начинание изгубили присъствие на духа и забавили изпълнението на взетото решение. Царят изпаднал в трудно положение и когато научил от един слуга, че заговорниците са се изплашили и отлагат начинанието, което наистина изисквало смелост и мъжество, изпраща едно от доверените си лица при Василий, който вече имал титлата на патриций и длъжността на паракимомен, и, изпълнен с тревога, му съобщил, че ако не побърза да подкрепи духа на онези, които са определени да осъществят начинанието и не ги подтикне незабавно да се заемат с изпълнението му, самият той неминуемо е застрашен да бъде убит от Варда. „Защото – казал Михаил, – не е възможно той да не знае всичко, което замислям срещу него, и вие ще бъдете истинските виновници за моето убийство.“ След като научава това и тъй като се страхува да не се случи някакво нещастие с царя, Василий насърчава плахите и вдъхва смелост на страхливите и ги подбужда да изпълнят царската воля. Тогава заговорниците нахлуват в царската палатка, а кесарят, който осъзнава, че става въпрос за живота му, се хвърля в краката на царя. Убийците му нанесли смъртоносен удар на същото това място.“² Според някои сведения не някакви други убийци, а самият Василий нанася първия удар на Варда.

¹ De Basilio Macedone. С. 17. Р. 236

² De Basilio. С. 17. Р. 237–238. Здесь ответственность Василия весьма смягчена.